

Литература

1. Angerame L., *Education & the Economy*, „Research Starters Education”, 2008, p 1-1.
2. Conroy m., *National Education Plans*, „Research Starters Education”, 2008, 1-10 p
3. Dale R., *Globalisation, knowledge economy and comparative education*, „Comparative Education”, 2005, No. 2, Vol. 41, p. 147
4. Kołaczek B., *Systemy edukacyjne. Analiza porównawcza*, Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, PBZ, Warszawa 1999.
5. Mongiało D., *Zobowiązania Wspólnoty Europejskiej w ramach GATS w handlu usługami edukacyjnymi*, „Wspólnoty Europejskie”, 1999, nr 7-8.
6. Nagórski R., *Europejczycy w szkole*, „Głos Pomorza”, 16.03.2003.
7. Polski belfer do pracy w UE, „Gazeta Wyborcza”, 13.04.2004.
8. Robelen E., *E-Learning Curve*, „Education Week”, 2007, Vol. 26, Iss. 30.
9. *Spółeczeństwo i tendencje. Czy Polacy chcą się dokształcać?*, IPSOS; http://www.ipsos.pl/3_4_019.html, stan na 9.08.2005.
10. Strużyna K., *Samodzielnie, ale lepiej*, „Głos Nauczycielski”, 2003, nr 18.
11. *System edukacji w Polsce wg Lewiatana*, <http://www.wqospodarka.pl>, stan z dn. 15.12.2008.
12. Ustawa z dnia 26 kwietnia 2001 r. o zasadach uznawania nabytych w państwach członkowskich Unii Europejskiej, Dz. U. nr 87, poz. 954 z późn. zm.
13. Wróblewska W., *Dynamika aspiracji edukacyjnych studentów w obliczu zmian*, Trans Humana, Białystok 2004.
14. Żarowski J., *Sprawdzimy umiejętności*, „Gazeta Prawna”, 04.02.2003.

PODSTAWY PRAWNE I ORGANIZACYJNE PUBLICZNEGO SZKOLNICTWA POWSZECHNEGO W DWUDZIESTOLECIU MIĘDZYWOJENNYM

Dr Andrzej Smolarczyk

Politechnika Białostocka, Białystok, Polska

Szkolnictwo powszechne przejęte od byłych państw zaborczych po odzyskaniu przez państwo polskie niepodległości w 1918 roku było wyraźnie zróżnicowane pod względem prawnym i organizacyjnym. Polityka oświatowa w zaborze rosyjskim i pruskim nastawiona była głównie na wynarodowienie Polaków, a w zaborze austriackim na wychowanie dzieci oraz młodzieży w duchu lojalności do monarchii austro-węgierskiej. Najpilniejszym zadaniem stojącym przed polskimi władzami oświatowymi było przejęcie szkolnictwa odziedziczonego po byłych zaborcach i jego ujednoczenie. Władze musiały stworzyć jednolity dla całego kraju system szkolny, wyrównać zaniedbania okresu zaborów oraz wyznaczyć cele i zadania stojące przed szkolnictwem w niepodległym państwie.³²

³² K. Trzebiatowski, *Szkolnictwo powszechne w Polsce w latach 1918-1932*, Ossolineum 1970, s. 109-137; M. Pęcherski, M. Świątek, *Organizacja oświaty w Polsce w latach 1917-1977. Podstawowe akty prawne*. Warszawa 1978, s. 26-30.

Największe niedociągnięcia pod względem stanu szkolnictwa i jego rozwoju prawno-organizacyjnego przedstawiał były zabór rosyjski. Działalność Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego określona jak ogólnokrajowa w początkowej fazie swego funkcjonowania ograniczała się do terenów byłego Królestwa Kongresowego. Zagadnieniem najpilniejszym na tym terenie stało się wprowadzenie obowiązku szkolnego przez upowszechnienie oświaty elementarnej.

Pierwszym aktem prawnym władz polskich w dziedzinie szkolnictwa powszechnego był *Dekret o obowiązku szkolnym z dnia 7 lutego 1919 roku*.³³ Dekret wprowadzał 7-letni obowiązek szkolny dla wszystkich dzieci pomiędzy 7 a 14 rokiem życia. Obowiązek ten mógł być realizowany w 7-klasowych szkołach powszechnych oraz w innych szkołach wszelkiego typu nauczających w zakresie publicznych szkół powszechnych. Naukę można było również pobierać w domu pod nadzorem inspektora szkolnego. Od wykonania obowiązku szkolnego zwolniono dzieci mieszkające ponad 3 km od szkoły lub oddzielone od niej przeszkodą naturalną oraz dzieci chore fizycznie i opóźnione w rozwoju psychicznym. Za nie zapisanie oraz nie posyłanie dzieci do szkoły rodzicom lub opiekunom groziła kara pieniężna (do 100 marek polskich) lub areszt (do 5 dni).

Kontroli nad spełnianiem obowiązku szkolnego miały służyć metryki szkolne (spisy dzieci) sporządzane na podstawie wykazów dostarczonych przez miejscową administrację (wójta, magistrat, policję). Poza tym obowiązkiem nauczyciela w szkole było sprawdzenie codziennego rejestru dzieci nieobecnych.

Obowiązek zakładania szkół powszechnych spoczywał na gminach. Szkoły winny być tworzone w miejscowościach liczących co najmniej 40 dzieci w ciągu 3 lat. Jeżeli dzieci było mniej należało tworzyć „rewiry” szkolne o promieniu 3 km w granicach jednej gminy.

Poprawki wprowadzone w czerwcu 1919 roku w *Instrukcji w sprawie opracowania sieci szkolnej* były dużym udogodnieniem dla gmin. Miały one możliwość tworzenia rewirów szkolnych z miejscowości położonych na terenach różnych gmin, jeżeli prowadziło to do podniesienia stopnia organizacyjnego szkoły. Ministerstwo dbając o jak najwyższy stopień organizacyjny szkolnictwa powszechnego wymusiło na gminach obowiązek zakładania na swoim terytorium co najmniej jednej szkoły siedmioklasowej, najwyżej zorganizowanej.³⁴

Licząc się z bardzo trudną sytuacją oświatową w różnych częściach kraju: brakiem nauczycieli, budynków szkolnych, pomocy naukowych, szkołę powszechną traktowano jako rozwojową. Obowiązek szkolny obejmował 7 lat nauczania. W okresie przejściowym zezwolono na tworzenie i utrzymywanie szkół powszechnych z czteroletnią nauką i z trzyletnią nauką uzupełniającą lub szkoły z nauką pięcioletnią i z uzupełniającą nauką dwuletnią.

W szkołach powszechnych, w których nauka trwała mniej niż 7 lat miano wprowadzić naukę uzupełniającą zgodnie z rozporządzeniem z 8 sierpnia 1919 roku³⁵ Uczniowie obowiązani byli uczęszczać na zajęcia uzupełniające do końca tego roku szkolnego, w którym kończyli 14 rok życia. Nauka trwała przez cały rok w wymiarze 4 godzin tygodniowo.

³³ Dziennik Urzędowy Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego 1919r., nr 2, poz.2; R. Wroczyński, *Dzieje oświaty polskiej 1795-1945*, Warszawa 1980, s. 284- 285

³⁴ M. Falski, *Materiały do projektu sieci szkół powszechnych na obszarze województw: warszawskiego, łódzkiego, kieleckiego, lubelskiego i białostockiego oraz miasta stołecznego Warszawy*, Warszawa 1925, s. 5-9.

³⁵ DzUMWRIOP 1919 r., nr 9, poz. 4; F. Śliwiński, *Ustawodawstwo szkolne i organizacja polskich władz szkolnych oraz szkolnictwa wszystkich stopni w pierwszym dziesięcioleciu Odrodzonego Państwa Polskiego*, Łódź 1928, s. 37-38.

Realia ekonomiczne zacofanych i zrujnowanych wojną dzielnic kraju nie pozwalały na natychmiastowe wprowadzenie obowiązku szkolnego na obszarach, na których przed wybuchem wojny przymusu szkolnego nie było. Jedynym racjonalnym wyjściem miało być stopniowe wprowadzanie powszechnego nauczania. Rozporządzenie z 19 lipca 1922 roku wprowadzało bezwzględny obowiązek szkolny jedynie dla dzieci siedmioletnich na terenie Okręgu Szkolnego Warszawskiego, Łódzkiego i Białostockiego.³⁶

W roku szkolnym 1922/1923 rozciągnięto postanowienia dekretu o obowiązku szkolnym na województwa: nowogrodzkie, poleskie i wołyńskie³⁷ oraz na ziemię wileńską.³⁸

7 lutego 1919 roku Naczelnik Państwa wydał *Dekret o kształceniu nauczycieli szkół powszechnych w Państwie Polskim*. Kształcenie i wychowywanie kandydatów na nauczycieli szkół powszechnych miało odbywać się w pięcioletnich seminariach nauczycielskich, zbudowanych na 7-klasowej szkole powszechnej.³⁹ Seminaria były publiczne i prywatne. Przyjmowano do seminariów młodzież predysponowaną fizycznie do zawodu nauczycielskiego, która nie ukończyła 20 roku życia. Przy seminariach nauczycielskich miały funkcjonować jedna lub dwie szkoły powszechne będące szkołami ćwiczeń, w których przyszli nauczyciele zdobywali umiejętności praktyczne.

Seminariów nauczycielskich nie traktowano na równi ze szkołami średnimi ogólnokształcącymi. Nauka kończąca się egzaminem nauczycielskim nie była traktowana jak matura. Absolwenci nie mogli kontynuować dalszej nauki w szkołach wyższych.

Nauczycieli szkół powszechnych zaliczono do kategorii urzędników państwowych i zaszerogowano od XI do VIII grupy uposażeniowej z możliwością awansu do grupy VII. Prestiż materialny nauczycielstwa znacznie wzrósł.⁴⁰

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 17 marca 1921 roku poświęciła sprawom szkolnym i oświatowym kilka artykułów, które stwierdzały, że: 1. każdy obywatel państwa polskiego należący do mniejszości narodowych, wyznaniowych czy językowych ma prawo zakładania, nadzoru i zawiadywania swoim własnym kosztem zakładów dobroczynnych, religijnych i społecznych, szkół i innych zakładów wychowawczych (Art. 110); 2. każdy nauczyciel ma prawo nauczać, założyć szkołę lub zakład wychowawczy (Art. 117); 3. wszystkie szkoły i zakłady wychowawcze, publiczne i prywatne, podlegają nadzorowi władz państwowych (Art. 117); 4. w zakresie szkoły powszechnej nauka jest obowiązkowa dla wszystkich obywateli państwa, a czas i zakres tej nauki oraz sposób jej pobierania określa ustawa (Art. 118); 5. nauka religii w szkołach utrzymywanych przez państwo lub samorządy jest obowiązkowa dla młodzieży do 18 roku życia, a kierownictwo i nadzór nad nią spoczywa na właściwym związku wyznaniowym z zastrzeżeniem nadrzędnego prawa nadzoru dla państwowych władz szkolnych (Art. 119); 6. nauczanie w szkołach państwowych i samorządowych jest bezpłatne, a uczniom wyjątkowo zdolnym i niezamożnym państwo zapewni stypendia na naukę w szkołach średnich i wyższych (Art. 220).⁴¹

³⁶ DzUMWRiOP 1922 r., nr 26, poz. 292.

³⁷ DzUMWRiOP 1922 r., nr 32, poz. 424.

³⁸ DzUMWRiOP 1923 r., nr 7, poz. 52.

³⁹ DzUMWRiOP 1919 r., nr 2, poz. 3; J. Kulpa, *Kształcenie nauczycieli szkół powszechnych w Polsce w latach 1918-1939*, Ossolineum 1963, s. 47-79.

⁴⁰ K. Trzebiatowski, op. cit. s. 69.

⁴¹ DzURP 1921 r., nr 44, poz. 267.

W związku z zapisem konstytucyjnym dotyczącym powszechności nauczania 17 lutego 1922 ukazała się *Ustawa o zakładaniu i utrzymywaniu publicznych szkół powszechnych*.⁴² Zakładanie szkół powszechnych winno się odbywać według planu sieci szkolnej opracowanego przez inspektora szkolnego i organy samorządu szkolnego na terenie gminy, a zatwierdzonego przez kuratora okręgu szkolnego na podstawie wcześniejszej opinii rady szkolnej powiatowej.

Wszystkie dzieci w wieku szkolnym winny mieć możliwość korzystania z nauki, a każda szkoła powinna być możliwie najwyższego stopnia organizacyjnego. Ustawa przewidywała obwody szkolne (zastąpiły „rewiry”), w których droga dziecka do szkoły nie powinna przekraczać 3 km, a tworzone obwody były minimalnie dla 40, a maksymalnie dla 650 dzieci. Stopień organizacyjny szkoły zależał od liczby dzieci w danym obwodzie. Jeżeli liczba ta w ciągu trzech następujących po sobie latach nie przekraczała 60 dzieci, szkoła była jednoklasowa (o jednym nauczycielu), 61–100 dwuklasowa (o dwóch nauczycielach), 101–150 trzyklasowa (o trzech nauczycielach), 151–200 czteroklasowa (o czterech nauczycielach), 201–250 pięcioklasowa (o pięciu nauczycielach), 251–300 sześcioklasowa (o sześciu nauczycielach), ponad 300 dzieci – siedmioklasowa (o siedmiu lub z razie istnienia oddziałów równoległych o większej liczbie nauczycieli).

Obowiązek zakładania i utrzymywania publicznych szkół powszechnych spadł według tej ustawy na państwo i na gminę. Skarb państwa ponosił koszty wynagrodzenia nauczycieli, miał zaopatrywać szkoły w pomoce naukowe, książki do bibliotek szkolnych oraz niezbędne druki. Natomiast gminy zostały zobowiązane do ponoszenia wszystkich wydatków rzeczowych koniecznych do prawidłowego funkcjonowania szkół.

Jednocześnie z ustawą o zakładaniu i utrzymywaniu publicznych szkół powszechnych została wprowadzona w dniu 17 lutego 1922 roku *Ustawa o budowie publicznych szkół powszechnych*.⁴³ Nakładała ona na gminy obowiązek dostarczania szkołom i nauczycielom odpowiednich pomieszczeń i zapewnienia im całkowitego wyposażenia wewnętrznego. Zasadniczym obowiązkiem gminy było dostarczenie potrzebnych gruntów pod zabudowę, na boiska i ogrody szkolne; wznosić nowe budynki szkolne, mieszkalne i gospodarcze, a także przebudowywać do wymaganych potrzeb budynki już istniejące. Wymagania gruntowe na szkołę z boiskiem i ogrodem wynosiły dla szkół 1, 2, 3-klasowych co najmniej 0,56 hektara, a dla szkół 4, 5, 6, 7-klasowych co najmniej 0,85 hektara. Na budowę i przebudowę szkół oraz domów dla nauczycieli skarb państwa udzielał zasiłków w wysokości 50% kosztów budowy. Pozostałe koszty mogły być pokrywane z długoterminowych pożyczek udzielanych przez skarb państwa.

Wyżej przedstawione ustawy zaczęły wchodzić w życie od roku szkolnego 1922/1923 i wraz z wcześniej wydanymi przepisami stanowiły jednolite podstawy organizacyjne szkolnictwa powszechnego na terenie całego kraju. Z niewielkimi zmianami przetrwały one do 1932 roku.⁴⁴

Kompleksową reformę szkolnictwa powszechnego wprowadzono dopiero w *Ustawie o ustroju szkolnictwa*, którą sejm przyjął 11 marca 1932 roku.⁴⁵ Reforma oparta była na 3 równorzędnych planach:

⁴² DzURP 1922 r., nr 18, poz. 143.

⁴³ Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej 1922 r., nr 18, poz. 144.

⁴⁴ W. Garbowska, *Szkolnictwo powszechne w Polsce w latach 1932-1939*, Ossolineum 1976, s. 20.

⁴⁵ DzURP 1932 r., nr 38, poz. 389.

1. organizacyjnym (obejmował ustrój szkolny i organizację szkolnictwa),
2. metodyczno-programowym (programy, podręczniki, nowe metody nauczania, środki dydaktyczne),
3. wychowawczym (wychowanie państwowe).

Ustawa „jędrzejewiczowska” określiła nowe oblicze ideowo-wychowawcze polskiego szkolnictwa. Na pierwszy plan systemu szkolnego wysunięto wychowanie obywatelsko-państwowe. Takiemu celowi nadrzędnemu podporządkowano wszystkie zadania szkoły (wychowanie religijne, moralne, umysłowe, fizyczne).⁴⁶

Szkoła powszechna miała za zadanie „dać na poziomie odpowiadającym wiekowi i rozwojowi dziecka potrzebne ogółowi obywateli jednolite podstawy wychowania i wykształcenia ogólnego oraz przygotowanie społeczno-polityczne”.

Pod względem programowym szkołę powszechną podzielono na trzy szczeble programowe. Pierwszy szczebel programowy obejmował elementarny zakres wykształcenia ogólnego, drugi miał rozszerzać i pogłębiać wykształcenie szczebla pierwszego, a trzeci przygotowywać młodzież również pod względem społeczno-obywatelskim i gospodarczym. Wszystkie trzy szczeble zobowiązane zostały do uwzględnienia zagadnień kulturalno-gospodarczych środowiska danej szkoły. Trzy szczeble programowe w pełnym zakresie realizowała tylko w klasach jednorocznych szkoła powszechna III stopnia.

Pod względem organizacyjnym wyróżniono szkoły powszechne trzech stopni. Szkoła I stopnia realizowała pierwszy szczebel programowy wraz z najwyższymi składnikami programowymi szczebla drugiego i trzeciego. Szkoła II stopnia realizowała pierwszy i drugi szczebel programowy wraz z najważniejszymi składnikami programowymi szczebla trzeciego. Szkoła III stopnia realizowała wszystkie trzy szczeble programowe w pełnym zakresie.⁴⁷

Za podstawę ustroju szkolnego *Ustawa* przyjęła szkołę siedmioklasową. Nauka w szkołach powszechnych była obowiązkowa, jednak nie przewidziano sankcji za unikanie wykonywania obowiązku szkolnego. Artykuł mówiący o obowiązku szkolnym stał się martwym zapisem wynikającym z bardzo ciężkiej sytuacji w szkolnictwie powszechnym w tym czasie. Kryzys gospodarczy i wejście w wiek szkolny wyżu demograficznego przyczyniły się do pozostawania poza nauką szkolną w roku szkolnym 1931/1932 około 320000 dzieci.⁴⁸

Na podstawie *Ustawy* w dniu 21 listopada 1933 został wydany *Statut publicznych szkół powszechnych*, który określał zadania szkoły, ogólne zasady organizacyjne, obowiązki kierownika i nauczycieli, organizację procesu dydaktyczno-wychowawczego oraz zagadnienia dotyczące uczniów.⁴⁹

O poziomie organizacyjnym szkoły miała decydować liczba dzieci zapisanych do szkoły. Nie brano pod uwagę liczby dzieci mieszkających w danym obwodzie szkolnym, lecz liczbę uczniów w szkole. Według *Statutu publicznych szkół powszechnych* szkoły powszechne zostały podzielone na trzy stopnie organizacyjne i trzy szczeble programowe. Szkoła powszechna I stopnia o 1 lub 2 nauczycielach (licząca do

⁴⁶ W. Garbowska, *Szkolnictwo powszechne...*, op. cit. s. 73-75.

⁴⁷ DzURP 1932, nr 38, poz. 389. ; Państwowe Archiwum Obwodu Brzeskiego w Brześciu, sygn. f. 59, o. 2, d. 10, k. 46-55.

⁴⁸ W. Garbowska, op. cit., s. 56.

⁴⁹ DzUMWRIOP 1933r., nr 14, poz. 194.

120 uczniów) miała 4 klasy. Klasa I oraz II były jednoroczne, klasa III była dwuletnia (rocznik 3 i 4), klasa IV była trzyletnia (rocznik 5, 6, 7). Szkoła powszechna II stopnia o 3 lub 4 nauczycielach (liczba uczniów 121-210) miała 6 klas. Klasy 1-5 były jednoroczne, klasa 6 była dwuletnia (rocznik 6-7). Szkoła powszechna III stopnia o 5, 6, 7 i więcej nauczycielach (liczba uczniów 211-310) miała 7 klas o kursie jednorocznym.

Przy reorganizacji szkolnictwa powszechnego *Statut* zaliczył „do niższych stopni wiele szkół, które miały wszelkie dane do zakwalifikowania do stopni wyższych”.⁵⁰ Dotychczasowe szkoły 1- i 2-klasowe zaliczono do szkół stopnia pierwszego. Szkoły 3- i 4-klasowe zakwalifikowano do szkół stopnia drugiego. Dopiero szkoły 5-, 6-, 7- klasowe zaliczono do szkół stopnia trzeciego. Konsekwencją takiego przekształcenia była likwidacja klas siódmych w szkołach drugiego stopnia oraz klas piątych w szkołach pierwszego stopnia.

Literatura

1. Dziennik Urzędowy Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego 1919-1938
2. Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej 1919-1939
3. Falski M., *Koncepcja szkoły powszechnej i jej roli w ustroju szkolnictwa w okresie międzywojennym w Polsce*, „Rozprawy z dziejów oświaty”, t. 1, Wrocław 1958
4. Falski M., *Materiały do projektu sieci szkół powszechnych na obszarze województw: warszawskiego, łódzkiego, kieleckiego, lubelskiego i białostockiego oraz miasta stołecznego Warszawy*, Warszawa 1925
5. Garbowska W., *Szkolnictwo powszechne w Polsce w latach 1932-1939*, Ossolineum 1976
6. Kulpa J., *Kształcenie nauczycieli szkół powszechnych w Polsce w latach 1918-1939*, Ossolineum 1963
7. Państwowe Archiwum Obwodu Brzeskiego w Brześciu (Dziarżauy Archiwu Breskiej Wobłasci); Kuratorium Okręgu Szkolnego Poleskiego (Brzeskiego) (f. 59)
8. Pęcherski M., Świątek M., *Organizacja oświaty w Polsce w latach 1917-1977. Podstawowe akty prawne*. Warszawa 1978
9. Sliwiński F., *Ustawodawstwo szkolne i organizacja polskich władz szkolnych oraz szkolnictwa wszystkich stopni w pierwszym dziesięcioleciu Odrodzonego Państwa Polskiego*, Łódź 1928
10. Trzebiatowski K., *Szkolnictwo powszechne w Polsce w latach 1918-1932*, Ossolineum 1970
11. Wroczyński R., *Dzieje oświaty polskiej 1795-1945*, Warszawa 1980

TOURISM DEVELOPMENT PERSPECTIVES IN POLISH LANDSCAPE PARKS

Aleksandra Spychała

Poznan University of Life Science, Agritourism Unit, Poland

A landscape park is currently considered the best model of 21st century nature preservation, demonstrating how to retain natural and cultural variety, without renouncing various forms of use – obviously, while observing the rules of eco-development [1]. Therefore, it seems that these areas are predestined for eco-tourism development.

⁵⁰ M. Falski, *Koncepcja szkoły powszechnej i jej roli w ustroju szkolnictwa w okresie międzywojennym w Polsce*, „Rozprawy z dziejów oświaty”, t. 1, Wrocław 1958, s. 214.